

A szleng a nyelvművelő szakirodalomban

(záródolgozat)

Készítette: Gáborjáni Szabó Imola

Dolgozatomban megpróbálom áttekinteni, hogyan foglalkoztak a szlenggel a századfordulótól a legutóbbi időkig a nyelv művelő írásokban. Célom volt az is, hogy felvessek néhány problémát a cikkek, tanulmányok kapcsán.

Magának a szleng elnevezésnek a problematikájával kezdem. Az angol "slang" szóból származó kifejezés csak az utóbbi másfél évtizedben kezdett elterjedni a hazai szakirodalomban, de még ekkor sem vált általánossá..

A jelenség, pontosabban egyes részjelenségek megnevezésére számos kifejezés használatos. Az általam áttekintett szakirodalomban a következő elnevezések fordultak elő:

- argó (eredeti helyesírással argot)
- jassz(nyelv)
- fattyúnyelv
- vadnyelv
- csibésznyelv
- vagánynyelv
- linknyelv
- link hadova
- csirkefogó-nyelv
- huligánnyelv
- tolvajnyelv
- pesti nyelv
- nagyvárosi nyelv
- ifjúsági nyelv
- diáknyelv
- zsargon
- gyereknyelv (vagy „a pesti gyerek nyelve”)
- havernyelv
- farmernyelv

Előfordul még a „nagyvárosi népnyelv” és a „familiáris köznyelv” is hasonló jelentésben. Ezeknek a fogalmaknak a használata legtöbbször következetlen, rendszertelen, keveredik. A szleng kategóriája mindezeket magában foglalja. PÉTER

MIHÁLY is rámutatott 1980-as tanulmányában, hogy ezek a jelölések nem pontosak, félrevezetőek, ezért helyettük a szleng terminus látszik megfelelőnek. (Nyr. 104: 273-5) Dolgozatomban én is ezt használom.

A szókincs és kifejezőképesség egy nehezen körülhatárolható részéről van szó. A Magyar–angol szlengszótár bevezetője szerint olyan szavak ezek, „melyeket sokan használnak, még többen ismernek, de a közkézen forgó általános szótárak nem tartalmazzák.” (András – Kövecses 10)

A szlenget a szakirodalom általában a csoport- és rétegnyelvek között tárgyalja. PÉTER MIHÁLY fentebb idézett cikkében viszont azt olvashatjuk, hogy a BÁRCZI GÉZA által 1932-ben megjósolt egységesülési folyamat lezajlott, tehát köznyelvi jelenségről van szó.

A következőkben röviden összefoglalom, mi is a nyelv művelés, és mi a feladata – művelőinek saját szövegei, elsősorban a Nyelv művelő kézikönyv alapján. (NyKk II. 349-52)

A nyelv művelés „...a nyelvi műveltség terjesztésével igyekszik segíteni a nyelv egészséges fejlődését. ... A nyelv művelésnek az a feladata, hogy segítsen zavartalanná, pontossá tenni...a kommunikációt. ... A nyelvi hiba lehet magában a nyelvben, de lehet a nyelvet használó emberben...Következésképpen a nyelv művelő tevékenység is kétarcú: egyrészt magára a nyelvre, másrészt az emberre irányul.”

A nyelvre irányuló feladata, hogy megállapítsa az élő nyelvszokást; értékelje az új jelenségeket (azaz javasoljon, elfogadjon, vagy tiltson), és bővítse a nyelvet, pótolja hiányosságait.

Az emberre vonatkozó, szintén hármasság feladata, hogy elsajátíttassa az anyanyelv ismeretét, megtanítsa az embereket arra, hogyan értékeljék a nyelvi változásokat; és a pozitív nyelv művelés, azaz a „kifogástalan” írásművek megismertetése.

A fentiek nyomán arra szeretnék rámutatni, milyen nyelvfelfogás az alapja ezeknek a célkitűzéseknek, egyáltalán a nyelv művelés létének; és mik a következményei a szlengre vonatkozóan.

Ez (és más hasonló szövegek) alapján a nyelv művelő úgy jelenik meg, mint diagnosztika és terapeuta. Ezt az orvos-metaforát fejti ki például KOVALOVSKY MIKLÓS

cikke egy pályázat értékelése alkalmával. A „Hogyan beszél a mai ifjúság?” című pályázat anyaggyűjtésének célját így határozza meg: „Az orvoslás, a javítás előfeltétele a diagnózis, a betegség okainak és tüneteinek... föltárása.” A nyelvi adatok tehát mint tünetek, az úgynevezett ifjúsági nyelv mint betegség definiálódik.

Még elterjedtebb a kertész-metaphora. Gyakori a szleng „vadhajtás, kinövés” megnevezése; a „nyeseget” ige előfordulása, vagy egyenesen az „Irtsd az argó bozótját!” felszólítás. Részletesen kifejtve megtalálható például FERENCZY GÉZA: Van-e értelme a nyelvművelésnek című írásában.. „Annyit mindenesetre meg kell tennünk, amennyit egy lelkiismeretes kertész megtesz a maga kis birodalmában: gyomláljunk, nyesegezzünk, még akkor is, ha netán századok múlva kiderül, hogy egy-egy >dudva< virággá nemesedett.” (Nyelvművelő levelek... 371)

A nyelv mint objektum, mint eszköz, mint tükör jelenik meg. Objektum, amire lehet irányulni, amihez külső nézőpontból lehet közelíteni. Többé vagy kevésbé birtokolni lehet. Eszköz, sőt műszer, ami jól vagy rosszul működik, aminek funkciója van, az ember pedig használja. Tükör, ami az ember tudatát, gondolatait tükrözi.

Az élő nyelvszokást befolyásolhatónak vélik, létező nyelvi jelenségeket kiirthatónak hisznek. Alapvető feltételezésük, hogy létezik nyelvi hiba.

Feltételezik, hogy vizsgálható a nyelv külső nézőpontból, hogy nem egyszerűen változik, hanem fejlődik, ráadásul létezik egészséges (és ezek szerint: nem egészséges) fejlődése is. Léteznek jó és rossz irányú változások. Mindebből következik, hogy ítéletet lehet mondani az új jelenségek fölött. Sőt, egyes beszélők megszólalásának az az elképzelés lehet a feltétele, hogy mindenképpen szükséges a szilárd ítéletmondás: „Mindent egybevetve, hasznos, nyelvgazdagító vagy épp ellenkezőleg: káros, ártalmas nyelvi réteg-e az ifjúsági nyelv? A válaszunk: inkább hasznos mint káros, de...” (NyKk I. 971)

A szleng a nyelvművelő szakirodalom egyik leggyakoribb témája, legtöbbször mint kiirtandó nyelvi jelenség. Bár a múlt század vége óta megjelentek a nyelvészeti folyóiratokban kisebb-nagyobb szógyűjtemények (magyarázattal, etimológiával, jelentéstani kategóriák szerint csoportosítva stb.), paradox módon legtöbbet mégis nyelvművelő szempontok szerint írtak róla.

Ez a fajta vizsgálat gyakran nélkülöz minden tudományosságot. A nyelvművelő a maga ízlése, nyelvérzéke alapján mond ítéletet. A meglehetősen szubjektív jó ízlésre ők maguk hivatkoznak. KONTRA MIKLÓS Magyar Nyelv -beli cikkében pedig rámutat arra, hogy számos kijelentést, következtetést publikáltak a magyarországi nyelvhasználattal kapcsolatban, melynek semmi empirikus hitele nincs, hiszen nem statisztikailag értékelhető, megismételhető adatgyűjtésen alapul.(MNY 90: 337) Ez különösen érvényes az „ifjúsági nyelv” kutatására.

A nyelvművelés elsősorban nem nyelvészeti szempontokból vizsgálja a szlenget; ezt hangsúlyozzák is, főleg a 60-as években. A Nyelvművelő Munkabizottság egyik ülésén a beszámoló szerint LŐRINCZE LAJOS hangoztatta, hogy nem elsősorban nyelvészeti kérdés az ifjúság nyelvvel való foglalkozás. Másutt is ezt olvashatjuk: „...a jassz nyelv, az argó használata nem csak stiláris, hanem ízlésbeli, sőt pedagógiai kérdés is.” (Lőrincze, Édes anyanyelvünk 470) Az ifjúság beszédmódja „erkölcsi, világnézeti, pedagógiai, tehát társadalmi kérdés is...”. (Kovalovszky, Magyaroktatás 8: 132)

Mivel a beszédet a tudat, a gondolkodás, a világlátás tükröként fogják fel, gyakran az emberek, főleg a „mai fiatalok” jellemének ostromozásáig jutnak. Feltűnősködő, nyegle, cinikus, tiszteletlen, sivár lelkű, igénytelen, beképzelt az a fiatal, aki szlengeben beszél. „...aki e zagyva, csavaros, hazug, piszkos, folyton lesben álló és folyton elrejtőző nyelven beszél, annak a karaktere se lehet más, mint a – nyelve.”(Sebestyén Károly: Nyr. 42: 172) E vélemény hangoztatása persze természetes. Az utóbbi kétezzer évben mindig volt, aki megírta elmarasztaló véleményét az akkori fiatalokról és az éppen aktuális divatról...

Egyes rádió- és tévéműsorok (például a Beszélni nehéz!, az Álljunk meg egy szóra!) létezése, egyes könyvek megjelenése (például a Nyelvművelő levelek az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének levelesládájából) arra utalnak, hogy sokan nyelvész szaktekintélyekre bízzák annak eldöntését, helyes-e egy-egy nyelvi forma. Ennek a tekintélyelvnek, a nyelvművelés ma is erősen preskriptív jellegének eredetét a nyelvújításban látom. A jelenlegi iskolai oktatásban pedig a nyelvújítást egyértelműen pozitív folyamatként állítják be. A nyelvről, a nyelvi változásokról, a nyelvművelésről való gondolkodást ez alapvetően meghatározza. Ez lehet annak alapja, hogy sokan

elfogadják, sőt szükségesnek tartják, hogy egyes nyelvészek befolyásolni próbálják a nyelv változásait.

Előfordul, hogy klasszikusaink irodalmi vagy értekező szövegeire hivatkoznak egyes írások, mint nyelvi eszményre. Valósággal nemzetellenes bűncselekményként beszél például SEBESTYÉN KÁROLY 1913-as cikke arról, ha valaki eltávolodik ettől a nyelvtől, és terjeszti a „rothadást”: „tolvajszavakat” használ. Szerinte a veszély fenyeget, hogy Kossuth, Deák, Széchenyi, Vörösmarty, Arany nyelve „átalakul a tolvajok, a zsebmetszők, a kitarottak, az éjjeli bicskázók nyelvévé.” Csupán néhány ilyen szót említ, például *zsaru*, *pali*, *zsugázik*. Nem veszi figyelembe, hogy ezeket a szavakat épp azért hallhatja egyre gyakrabban, mert már nem tolvajnyelvek. Jellemző egyébként a cím is: A magyar nyelv vadhajtasai, és a Magyar Nyelvőr rovatcíme: Nyelvünk válsága. Válságként állítják be tehát a szlengszavak és az újabb idegen elemek elterjedését. Válságban lenne a nyelv, ha megváltozik egy tökéletesnek tekintett állapotához képest? A tökéletes nyelvállapot kiválasztása természetesen teljesen önkényesen történik. Ha ettől eltér a nyelv, azt nyelvromlásként, nyelvrontó torzulásként értelmezik egyes szerzők. Az ideálisan létezőt tekintik magyar nyelvnek, így ehhez képest létezik rossz magyarság, pocsek, zagyvalék keveréknyelv (Nyr. 30: 437), sőt magyar-jassz keveréknyelv! (Lőrincze, Édes anyanyelvünk 467)

Az említett ideális nyelvállapot gyakran a „tisztá” és „egészséges” jelzőket kapja. Ehhez viszonyítva nemcsak válság, romlás, torzulás lehet a szleng, hanem betegség is, kapcsolódva a már ismertetett orvos-metaforához. A fentebb idézett 1913-as cikk a tolvajnyelvet így jellemzi: „gyalázatosan kóros kiütés...amelynek eredete lenn van a kloákában”, „élősdí penész”, „rothadás”, „ocsmány fertőzés”, „gyalázatos, nyomorult betegség”, elharapódzó kór.

A szakirodalom szerint leginkább a fiatalok azok, akiket irányítani, művelni kell. A nyelvművelésnek ifjúságvédelemként, „embernevelésként” is kellene funkcionálnia. Hogy miért van erre szerintük szükség? „A fiatalok fejletlen szókincse még nem ismerheti szinonimáink gazdagságát, s csak egy-egy divatozó szót, kifejezést használ”.(Kovalovszky: MNy 99:308) „...a szülők, pedagógusok, nyelvészek, írók, s általában a felnőttek józan hangú, türelmes felvilágosító, nevelő munkája szükséges. Nem bírálni és büntetni kell a fiatalokat beszédükért,... hanem inkább dicsérni őket

nyelvi alkotókészségükért, s ennek kapcsán ébreszteni rá őket arra, hogy pl. a túlzó, nyers és eredetieskedő jelzők (*klassz, kasa, atomi, oltári, állati, baromi, lepra* stb.) gépiessé váló használata a stílus elszürkülésével jár együtt.” (NyKk I. 971)

Érdekes az úgynevezett „ifjúsági nyelv” fogalma: a szlengben beszélést, sőt, egyáltalán a szlengszavak alkalmankénti használatát úgy állítják be egyes cikkek, mintha szinte csak az ifjúságra lenne jellemző. „Gyermekbetegség”, melynek azonban időnként „a felnőttek közt is van bacilusgazdája”, és ez még nagyobb baj. (Lőrincze, i.m. 468) „...feltűnősködő, nyegle és a felnőttek szemében ellenszenves zsargon...amelyen a fiatalabb nemzedék beszél, a kamaszkortól a családalapításig (sokan még azon túl is).” (Kovalovszky: Magyartanítás 8: 132)

Egy másik téveszme, hogy a szlenget speciálisan nagyvárosi jelenségnek tartják; az ifjúsági nyelvet pedig jellegzetesen 20. századi, „mostani feltűnő divat” -nak titulálják. (Kovalovszky: Magyartanítás 8: 133) Ezzel szemben a mai kutatás álláspontja szerint a szleng „...nem a modern kor nagyvárosi népnyelve: a szleng nyelvi univerzálé, minden nyelvben és a nyelveknek minden korszakában megtalálható.”(Kis Tamás: Mnyj 33: 97)

Az egyik leggyakoribb érve a nyelvművelőknek a szleng ellen vagy mellett a nyelv elszegényedése illetve gazdagodása. A változás nem semleges e szerint a felfogás szerint, hanem mindig értékelendő; pozitív vagy negatív, nyereség vagy veszteség, színesedés vagy elszürkülés.

A megítélés mindig teljesen szubjektív és intuitív. Gyanítható, hogy legtöbbször az értékelő nem is ismeri e szavak használati körét, jelentését; kik, milyen beszédhelyzetben mondják és mondhatják őket (ezt a szleng esetében gyakran egészen kis csoportok normái határozzák meg); mégis feljogosítva érzik magukat, hogy ítélkezzenek. Ilyen döntéseket hozni akkor lehetne, ha létezne a nyelvben jó és rossz, káros és hasznos, és bárki rendelkezhetne olyan tudással, amely alapján ezt felmérheti.

Vannak teljes egészében elutasító vélemények; például A magyar stilisztika útjában ez olvasható a Rétegnyelv, zsargon, argó címszó alatt: „Természetesen az argó (a zsargonnal együtt) negatív jelenség a nyelvünkben, eltűnése tehát kívánatos...”.(i.m. 504) A szlengnek legalapvetőbb jellemzői közé tartozik, hogy „nem megnevez, hanem

újranevez“(Kis Tamás, i.m. 97), és rövid életű „divatszókát” is létrehoz. Emiatt azonban a nyelvvelők többsége szükségtelennek és fölöslegesnek tartja e szavakat.

Azoknak a nyelvvelőknek, akik védelmükbe veszik a szlenget, a gazdagodás az egyetlen érvük. Van, aki örömmel fogad minden új szót, mint gazdagodást. Mások szerint mérlegelni kell (természetesen nyelvészeknek), hogy értékes-e egy-egy új jelenség, és dönteni kell a sorsáról. Arról azonban ritkán esik szó, hogyan kellene tudatni e döntést az új szavak megalkotóival és használóival – és hogy lenne-e hatása. Az sem merül fel, hogy nem keletkezik olyan szlengszó, amire nincsen szükség; ha csak alkalmilag is, akár egy szójáték erejéig.

Természetes folyamat, hogy egyes szavak kihalnak, stílusértékük megváltozik, előfordulásuk gyakorisága nő vagy csökken. Mégis gyakran van amiatt veszélyérzetük a nyelvvelőknek, hogy egy-egy „zsarnoki”, „agresszív” divatszó kiszorítja a szinonimákat, a régebbi szavakat. Megfigyelésem szerint ez a jelenség szinte csak a szlengszavak csoportján belül jellemző. Tipikus jelenség például egy-egy pozitív és negatív jelző egyeduralma egy adott időszakban, és ezek gyors cserélődése. A bázisnyelv jelzőit ez nem érinti, nem felejtik el őket azok, akik szlenget használnak. Sőt, előfordul, hogy szlengként élednek újjá ritka, választékosnak nevezhető kifejezések. Az úgynevezett „mindenes szavak” is csak ideiglenesen és szűk kör számára válhatnak mindenessé, használóik nem felejtik el az eredeti jelölőket.

Sok nyelvvelő írás szerint azonban a fiatalok beszéde szürke, unalmas, ízetlen, egyhangú, uniformizált. KOVALOVSKY MIKLÓS „Szegény” fiatalok című cikke szerint „sivár szegénység” jellemzi az ifjúság nyelvének egyes területeit, „néhány száz kopott szó koldusszegénysége”, „pusztán szellemi restségből, vagy mert csábítónak és kötelezőnek érzik a nyelvi toprongy divatjának utánzását”, és „nyelvi készségük egyre sorvad, szürkül”. (NyünkVil 330-1)

Jellegzetessége a nyelvvelő írásoknak a főleg többes szám első személyű, felszólító igealakok használata, általában az úgynevezett „teendők” megfogalmazásakor. Ezek a szövegek mindig a többi nyelvvelőt szólítják meg és szólítják fel az együttes cselekvésre. Néhány példa:

A „srác” szóval kapcsolatban: „Vessünk gátat terjedésének, mert vele együtt társai is behatolnak oda, ahova nem valók.” (Ferenczy, Nyelvvelő levelek... 371)

„...a jó ízlés nevében és az embernevelés érdekében tiltakoznunk kell” az ifjúság nyelvében megnyilatkozó szemléletmód ellen. (Kovalovszky: MNy 99: 308)

„A fiatalokkal való érintkezés során – iskolában és iskolán kívül egyaránt – minden alkalmat meg kell ragadni, hogy tudatosítsuk: az ifjúság nyelve figyelemre és megbecsülésre érdemes, de nem szabad hagyni beszennyeződni...” (NyKk I. 971)

A nagyvárosi nyelv kapcsán: „Arra kell ügyelnünk tehát, hogy fejlődését ne csak a tömeglélektan törvényei irányítsák, hanem a jó ízlés és az arra hivatott szakemberek is!”(NyKk II. 240)

„Az ifjúság nyelve tehát természetes képződmény. ...A leghelyesebb az, ha értékeit elismerjük, vadhajításait pedig türelemmel nyesegetjük.” (Fábián, Nyelvművelő kis tükör 84)

„...a szó a lélek tükre, a gondolkodásmódnak helyes irányba terelése tehát az első lépés; ha ezt megtette valaki, nyelvi nyegleségei maguktól el fognak maradni.” (A mai magyar nyelv 479)

„Aki becses kincsnek érzi a magyar nyelv ügyét, annak minden erejével dolgoznia kell ez ocsmány fertőzés ellen. És pedig irgalmatlanul, kimélet nélkül, tekintet nélkül arra, ki találatott bünösnek legszentebb kincsünk bemocskolásában. ...ha tiltakozás nélkül túrjuk..., holnapra megszokjuk és magunk is beletanulunk.” (Sebestyén K., i.m. 172)

Azon túl hogy „minden meg kell tennünk”, ritkán akadnak konkrét gyakorlati javaslatok a szleng kiirtására, terjedésének megakadályozására. Tekintsünk át néhányat:

Tudatosítani kellene (az iskolai anyanyelvoktatás folyamán) a nyelvváltozás mozzanatait. (Boros: Nyr. 89: 152)

„...a választékos stílusú sajtó...valamint az igényes szépirodalom” vissza tudná szorítani a nyelvi durvaságot. (Dóra: Nyr. 118: 57)

A szülő, nagyszülő „a maga tiszta beszédével, tiszteletreméltóságával” mutasson példát. A jó szülő-gyermek kapcsolat lenne a megoldás. (Bachát: Nyelvi illemtan 365)

Ifjúsági nyelvi szógyűjtés alapján olyan könyv kiadása, „amely azonkívül hogy érdekelné a fiatalokat – talán a felnőtteket is – egyben ízlésüket is nevelné.” (Grétsy: Nyr. 88: 85)

Az iskolának, a társadalomnak kellene megnevelnie a fiatalokat; vagy politikai mozgalmak fogják megtisztítani a szlengtől a nyelvüket.¹

Klasszikus íróink nyelvi gazdagságából kellene tanulniuk. KOVALOVSKY MIKLÓS egy írásában a fiatalok érzelmi kapcsolatainak sivárságáról beszél (Kovalovszky: NyünkVil 331). KRISTÓF ATTILA Magyar Nemzet-beli cikkét idézi, aki Rómeó és Júlia szerelmi kettősét, illetve Ady Endre Elbocsátó, szép üzenetét állítja ellenpéldaként két konkrét szöveg mellé. Idézem, hogyan szakít állítólag egy mai fiatal: „*Halálisan uncsizlak, így hát megpattanok. Csajt újítottam, állati bombázó, jó vagyok nála. Érted?*”

Elképzelhetetlennek tartom, hogy ez a komikusan mesterkéltszöveg valaha is elhangozhatott élőszóban, az megjelölt szituációban. Megalkotója legfeljebb papíron találkozott a szavakkal, melyekből összerakta a fenti mondatokat. És vajon mi értelme van számonkérni Shakespeare vagy Ady nyelvét a mai élőbeszédnek? Még az is hogyan lehetne elvárható, hogy a fiatalok „igényesen” beszéljenek? Egy osztályközösségből például önmagát közösíti ki az a gyerek, aki mindig figyel arra, hogy választékosan beszéljen. (Vannak persze olyan cikkek, melyek a szlenget egyes konkrét beszédhelyzetekben ítélik csak el – például egyetemi felvételi vizsgán, vagy vezető politikusok sajtónyilatkozataiban. Ezek valóban megfontolandóak...)

Gyakran visszatér a nyelvművelő cikkekben a trágárság, durvaság problémája. Úgy állítják be, mintha új jelenség lenne a nyelvben. Azt egyik cikk sem veszi figyelembe, hogy változnak azok a szavak, melyek durvaságként értelmezhetőek. Ami korábban annak minősült, annak megváltoztatható a stílusértéke; abszolút „kimondhatatlan” és „nyomdafestéket nem tűrő” szavak már nem léteznek.

Ezt a jelenséget is általában nyelvromlásként, az ifjúsági nyelv beszennyeződésésként, betegségként értékelik. Érdekes, hogy gyakran hozzák

---

¹ Bachát László, i.m. : “Vajon meg tudja-e tenni ezt az iskola, a társadalom? Nem vagyunk jószok, így nem is válaszolhatunk. De ha arra gondolunk, hogy az utóbbi egy-két évben ígéretes mozgalmak indultak, dicséretes kezdeményezések történtek beszéd -és magatartás -kultúránk szekerének a kátyúból való kiemelése (ezek közül leginkább a Hazafias Népfront és a KISZ egymástól függetlenül indított, de együtt ható mozgalmára utalhatunk); vagy ha arra gondolunk, amit a legutóbbi pártkongresszuson Kádár János mondott - >> Számúzzuk a trágárságot a nyilvános életből, az irodalomból, a kultúrából, a sajtóból, a televízióból << -, akkor talán mégis jogosan lehetünk legalább egy picikét derűlátóak.”

kapcsolatba a szlengben beszéléssel, holott az úgynevezett trágár szavak jó része tudomásom szerint ősi eredetű, vagy népnyelvi.

A káromkodásokra az jellemző, hogy hosszú idő alatt jelentésük elhalványul, így nem működhetnek tovább káromkodásként. Újak jönnek létre, melyek természetesen sértőek, felháborítóak és ízléstelenek.

Röviden ismertetek egy tanulmányt, hogy érzékeltessem, hogyan beszélnek erről: DÓRA ZOLTÁN Diákjaink nyelvhasználata című írását.

Egy 1993-ban készült iskolai adatgyűjtés eredményeit dolgozza fel. A tanulóknak meg kellett adniuk, milyen szavakat használnak egy-egy adott helyzetben. Az első kérdés az volt, mit mondanak arra, ha valaki rosszul válaszol egy kérdésre. A válaszok nagy részét a szerző a „durva” minősítéssel látta el: *hülye, hülyeség, marhaság, baromság, bolondság.*

Az ötödik kérdés az volt, hogyan nyilatkoznak meg „úgynevezett feszült helyzetekben”. A „nagyon ízléstelen” kifejezéseket a szerző fel sem vette a listára. Amik felkerültek, értékelése szerint szintén nem elfogadhatóak. Ezek a következők: *barom, bunkó, disznó, hülye, tehén, vaddisznó.*

A felmérésben résztvevő tanulóknak javasolta, hogy a következő népi szólásmondáshoz hasonlóan fejezzék ki magukat az első kérdésben megjelölt szituációkban: „Hátul hordja az eszét, mint a kanász a botját.”. A „*butuska, tudatlanka*” pedig „az otromba *>hülye<* szó felváltására lennének alkalmasak.”

Természetesen ez a szemérmesség (hogy a nyelvi anyagnak csak a „szalonképes” részét vizsgálják) még a nyelvvelő írásokra is ritkán jellemző. Hadd idézzek egy ellenkező véleményt: „a trágár szavaknak...igen széles körben elterjedt és *>funkciótlan<* használata attól nem fog visszaszorulni..., hogy nyelvészeti munkák mellőzik ezek vizsgálatát. Sőt, visszaszorításuk érdekében éppen hogy foglalkoznunk kell velük.” (Erdős: Nyr. 112: 147)

Egy másik problémakör a szlengszavaknak az irodalomban való előfordulása. Esetenként egyes művek megjelenése robbantott ki sajtóvitát, például Szomory Dezső drámái, a 60-as években Salinger Zabhegyező című regényének magyar fordítása, Fejes Endre Rozsdatemetője. Spiró György nagysikerű drámája kapcsán pedig SEBESTYÉN ÁRPÁD „Csirkefej-szindrómáról” beszél (Sebestyén, Értsünk szót! 105-6).

A Csirkefejjel kapcsolatban is elsősorban a trágár beszéd problémája vetődik föl, nem is konkrétan a műben, hanem általában a mindennapi életben. A cikk a valóságábrázolás nevében menti fel a drámát, és a figyelmet a durvaság terjedésének vélt okaira, a „nyelvi, tudati, lelki lepusztulásra” irányítja.

Más írásokban is ez az egyetlen mentség fordul elő, egyvalami teheti indokolttá a szlengszavak, trágárságok előfordulását irodalmi műben: ha funkciója van, egy személy jellemzéséhez, egy miliő bemutatásához, a reális ábrázoláshoz szükséges. (Például Molnár Ferenc : A Pál utcai fiúk című regényében a század eleji úgynevezett pesti gyereknyelvet beszélnek a szereplők.)

Gyakran találkoztam nyelvemlék cikkekben olyan részletekkel, melyek mintha elő kívánnák írni az íróknak, hogyan írjanak. „A magyar íróknak magyar irodalmi nyelven kell írnia. ...Felelős az író a magyar irodalmi nyelv egységéért, épségéért...Az argó nyelvi elemek alkalmazásában se feledje a jóízlést, és a mértéktartást.” (Szűts: NyTudÉrt 83.sz.: 607)

Kétségbe vonják tehát egyes beszédmódok létjogosultságát és magyarságát, mintha eldönthetnék, mi a magyar nyelv, mi az irodalmi nyelv, mely szavak „méltók” egy irodalmi műhöz. Megkérdőjelezhető azonban, létezik-e „a” magyar nyelv, mint egyetlen, egységes nyelv; és vitatható az „irodalmi nyelv” terminus. Sándor Klára hívja fel a figyelmet a hagyományos nyelvemlék bíráló tanulmányában, hogy félrevezető módon irodalmi nyelvnek gyakran a művelt, eszményi (és csak elméletben létező) magyar nyelvet nevezik. (Regio 6: 123-4)

Véleményem szerint mind ebben a jelentésben, mind „a szépirodalom nyelve” jelentésben értelmezhetetlen ez a kategória. Alaptalan egyes nyelvemléknek az az elvárása, hogy az irodalom nyelve választékos legyen, melyben nincs helye a szlengnek, és problematikus az a feltételezés, hogy léteznek „kifogástalan, példamutató, szép írásművek”, melyek a Nyelvemlék kézikönyv szerint alkalmasak lennének arra, hogy széles tömegeket tanítsanak meg a szép, helyes, tiszta magyar beszédre. Ez tulajdonképpen azt jelentené, hogy zsurnalisztának és szépírónak egyaránt a hagyományos nyelvemlék szolgálatába kellene állnia, figyelembe véve „miként ítélik meg mértékadó nyelvészeink” a szleng irodalmi és publicisztikai írásokban. (Varsányi: Nyr. 112:136)

Bár az utóbbi időben szaporodnak a nem nyelvművelő szempontú publikációk, még mindig kevés az élőnyelvi, deskriptív vizsgálat. Ennek egyik oka lehet a szleng diszkriminációja a nyelvművelő szakirodalomban. Magyarországon még alig néhány szlengszótár jelent meg, pedig az összegyűjtött nyelvi anyag kiadása nagyon hasznos lenne. Egyrészt később nyelvtörténeti forrásként – másrészt akár az egynyelvű, de főleg a kétnyelvű szótárak elősegítenék a nyelvtanulást és a fordítást. (Tudomásom szerint csak angol–magyar és magyar–angol kétnyelvű szlengszótár hozzáférhető, de a gyorsan változó szókinccs miatt ennek is gyakori bővítésére lenne szükség. Más idegen nyelvek familiáris köznyelvét csak anyanyelvi beszélőktől ismerhetik meg a nyelvtanulók; ilyen szempontból a hazai szótárak használhatatlanok.)

Az elutasító fölfogás megszűnése természetesen csak a hagyományos nyelvművelés megváltozásával lehetséges: elméleti előfeltevéseinek, módszereinek újragondolására lenne szükség minden területen, leginkább talán a szlenggel kapcsolatban .

Fontosabb szakirodalom

A budapesti volapük: Nyr.30 (1901): 437-9

A magyar stilisztika útja, szerk. Szathmári István, Bp., 1961.

András T. László – Kövecses Zoltán, Magyar–angol szlengszótár Bp., 1989,
1991²

Bárczi Géza, A magyar nyelv múltja és jelene Bp., 1980.

Bárczi Géza, Nyelvművelésünk Bp., 1974.

Benczédy – Fábrián – Rácz – Velcsovne, A mai magyar nyelv Bp., 1976.

Boros Tiborné, Zsargon és magatartás: Nyr. 89 (1965): 147-57

Deme László, A beszéd és a nyelv Bp., 1978. Dóra Zoltán, Diákjaink nyelvhasználata (Egy felmérés tanulságai): Nyr. 118 (1994): 54-7

Édes anyanyelvünk, szerk. Lőrincze Lajos Bp., 1961., 1961², 1972³

Erdős Gábor, Újabb jelentésváltozások az ifjúsági nyelvben: Nyr.112 (1988):
143-48

- Grétsy László, Tájékoztató a Nyelvművelő Munkabizottság 1963. nov. 4-I üléséről: Nyr. 88 (1964): 84-5
- Kis Tamás, Bakaduma (A mai magyar katonai szleng szótára) Bp., 1992.
- Kis Tamás, Személynevek a szlengben: Magyar nyelvjárások 33 (1996): 93-04
- Kontra Miklós, Milyen hatása van a mai magyar nyelvűvelésnek?: MNy 90 (1994): 333-45
- Kovalovszky Miklós, A nyelvűvelő Bárczi Géza: Nyr. 99 (1975): 302-13
- Kovalovszky Miklós, Egy pályázat tanulságai: Magyarartanítás 8 (1965) : 132-4
- Nyelvi illemtan, szerk. Deme László - Grétsy László - Wacha Imre Bp., 1987.
- Nyelvművelő kézikönyv I-II. , fűszerk. Grétsy László és Kovalovszky Miklós Bp., 1983.
- Nyelvművelő kis tükűr
- Nyelvművelő levelek az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének levelesládájából. Lőrincze Lajos irányításával szerk. Ferenczy Géza és Ruzsiczky Éva Bp., 1964.
- Nyelvűnk világa, válogatta és szerkesztette Kovalovszky Miklós Bp., 1978.
- Péter Mihály, Szleng és költői nyelvhasználat: Nyr. 104 (1980): 273-81
- Sándor Klára, Az élűnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétűnyelvűség: Regio 6 (1995) /4 : 121-48
- Sebestyén Árpád, Értsűnk szűt! Debrecen , 1994.
- Sebestyén Károly, A magyar nyelv vadhajtásai: Nyr. 42 (1913): 170-2
- Szűts László, Argó és írűi nyelv: NyTudÉrt 83.sz.: 605-7
- Új anyanyelvi kaleidoszkóp, szerk. Felde Gyűngyi és Grétsy László Bp. 1980.
- Varsányi Gyűrgy, Argó nyelvű elemek szépirodalmi és publicisztikai szűvegekben: Nyr.112 (1988): 136-42